

ПОНЯТТЯ ТА ЗАВДАННЯ ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ У ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ: КОМПАРАТИВІСТСЬКІ АСПЕКТИ

CONCEPT AND MISSION OF PROBATION SERVICE WORKERS IN POLAND AND UKRAINE: COMPARATIVE ASPECTS

Сотула О.С., д.ю.н.,
професор кафедри національного, міжнародного права
та правоохоронної діяльності

Херсонський державний університет

У статті стверджується, процес реформування пенітенціарної системи в Україні та Польщі відображено в наукових дослідженнях як у формі оцінки якості зовнішніх чинників, так і у змістовній реконструкції органів і установ виконання покарань. Така методологічна установка вимагає розгляду проблем реформування пенітенціарної системи не лише для виявлення її недоліків, а й для вдосконалення процесу реформування, визначальні характеристики якого є водночас головними детермінантами реформування пенітенціарної системи як у Польщі та в Україні. Одним із важливих елементів реформування цієї системи є створення та вдосконалення функціонування пробації. В Україні розроблений Закон України «Про пробацію» визначає пробацію як систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Офіцери пробації в польському управлінні правосуддя виконують різноманітні завдання від імені кримінальних і сімейних судів. Закон «Про систему судів загальної юрисдикції» та Закон про пробацію визначили характер таких завдань, як освітньо-реабілітаційні, діагностичні, профілактичні і контроль. Інститут пробації в Україні та Польщі, за певних відмінностей у підходах, досить схожий. Однак суттєвим недоліком української системи пробації є відсутність пробаційних заходів щодо умовно-досудово звільнених засуджених, тоді як Польща активно та ефективно використовує пробацію для цієї категорії засуджених. У свою чергу, в польській системі пробації відсутня досудова пробація у формі досудової доповіді, щоб надати суду формалізовану інформацію, що характеризує обвинуваченого, і щоб суд ухвалив рішення про ступінь його відповідальності. Такий звіт також міг би бути корисним для польського суду для індивідуалізації призначеного обвинуваченому покарання.

Ключові слова: кримінально-виконавче право, Польща, Україна, пробація.

The article claims that the process of reforming the penitentiary system in Ukraine and Poland is reflected in scientific research both in the form of quality assessment of external factors and in the meaningful reconstruction of bodies and institutions for the execution of punishments. Such a methodological approach requires considering the problems of reforming the penitentiary system not only to identify its shortcomings, but also to improve the reform process, the defining characteristics of which are at the same time the main determinants of the reform of the penitentiary system in both Poland and Ukraine. One of the important elements of the reform of this system is the creation and improvement of the functioning of probation. The Law of Ukraine "On Probation" developed in Ukraine defines probation as a system of supervisory and social-educational measures applied by a court decision and in accordance with the law to convicts, execution of certain types of criminal punishments not related to deprivation of liberty, and provision of information to the court, which characterizes the accused. Probation officers in the Polish administration of justice carry out a variety of tasks on behalf of the criminal and family courts. The Law "On the System of Courts of General Jurisdiction" and the Law on Probation determined the nature of such tasks as educational and rehabilitation, diagnostic, preventive and control. The institution of probation in Ukraine and Poland, with certain differences in approaches, is quite similar. However, a significant drawback of the Ukrainian probation system is the lack of probation measures for convicts released on parole, while Poland actively and effectively uses probation for this category of convicts. In turn, in the Polish probation system there is no pre-trial probation in the form of a pre-trial report to provide the court with formalized information characterizing the accused and for the court to decide on the degree of his responsibility. Such a report could also be useful for the Polish court to individualize the sentence imposed on the accused.

Key words: criminal law, Poland, Ukraine, probation.

Постановка проблеми. Останнім часом з'явилося багато досліджень і публікацій, присвячених реформуванню пенітенціарної системи в Україні та Польщі [1; 2; 3]. Проте, незважаючи на різницю в підходах, існує спільне розуміння того, що реформування пенітенціарної системи є необхідним для подолання кризи в цій системі. Цей процес реформування відображено в наукових дослідженнях як у формі оцінки якості зовнішніх чинників, так і у змістовній реконструкції органів і установ виконання покарань. Така методологічна установка вимагає розгляду проблем реформування пенітенціарної системи не лише для виявлення її недоліків, а й для вдосконалення процесу реформування, визначальні характеристики якого є водночас головними детермінантами реформування пенітенціарної системи як у Польщі та в Україні. Одним із важливих елементів реформування цієї системи є створення та вдосконалення функціонування пробації.

За останніми наявними даними, в Україні 84 відсотки осіб, які відбували покарання в місцях позбавлення волі, перебувають повторно. З них 59 відсотків вчиняють злочин втретє [4, с. 1].

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблематика функціонування пробації на законодавчому рівні закріплена, однак дієвого механізму її реалізації

не відпрацьовано. Водночас суспільство становить нові й нові виклики щодо реалізації норм діючого законодавства в частині функціонування пробації. Теоретичне підґрунтя дослідження пробації склали наукові праці в галузі кримінально-виконавчого права вітчизняних і зарубіжних учених: Ю. В. Бауліна, Є. М. Бодюла, І. А. Вартильської, В. В. Василевича, П. А. Вороб'я, Т. А. Денисової, О. М. Джузи, В. М. Дрьоміна, О. Г. Колба, С. І. Комарицького, В. О. Корчинського, В. О. Меркулової, О. С. Міхліна, В. Г. Павленка, В. І. Рудніка, А. В. Савченка, В. І. Старкова, А. Х. Степанюка, М. О. Стручкова, О. В. Ткачової, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, С. В. Черкасова, Н. П. Черненко, С. І. Халимона, І. С. Яковець та ін.

Метою статті є порівняльно-правове дослідження реформування пенітенціарної системи у Польщі та в Україні, зокрема, створення та вдосконалення функціонування пробації.

Виклад матеріалу. Очевидно, що в різних країнах процес розвитку пробації відбувався по-різному, але є спільні риси:

– незастосування до злочинця покарання у вигляді позбавлення волі або звільнення від покарання (на основі спеціального соціального дослідження особистості злочинця);

– застосування до засудженого умовного покарання залежно від обставин (характеру вчиненого злочину, особистості засудженого, соціального становища засудженого);

– здійснення нагляду, який відрізняється від поліцейського та поєднується із соціальною допомогою правопорушнику в процесі ресоціалізації [5].

В Україні Закон України «Про пробацію» від 05 лютого 2015 року, розроблений з урахуванням міжнародного та європейського досвіду пробації, став правовою основою для впровадження міжнародних стандартів та запровадження нової системи кримінально-правових заходів [6].

Закон України «Про пробацію» визначає пробацію як систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [6].

Статтею 6 Закону України «Про пробацію» визначено, що уповноважений орган з питань пробації в межах своїх повноважень забезпечує:

– нагляд за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, вагітними жінками, звільненими від відбування покарання, та жінками, які мають дітей віком до трьох років;

– виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадські та виправні роботи;

– реалізація пробаційних програм для осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;

– проведення соціально-виховної роботи із засудженими, які підлягають пробації;

– здійснення заходів щодо підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;

– направлення засуджених до місць обмеження волі для відбування покарання у виправних колоніях у порядку, встановленому статтею 57 цього Кодексу;

– здійснення інших визначених законом заходів, спрямованих на виправлення засуджених та попередження вчинення ними повторних кримінальних правопорушень [6].

З дванадцяти функцій служб пробації, визначених Правилами пробації Ради Європи, на орган пробації України покладено вісім (за винятком програм відновного правосуддя, роботи з жертвами злочинів, засудженими іноземцями та умовно-достроково звільненими з місць позбавлення волі). Відсутність цих функцій зумовлена насамперед невизначеністю таких відносин у правовій системі України [7, с. 9].

Система пробації в Україні передбачає три умовні напрями діяльності: досудову пробацію, наглядову пробацію та пенітенціарну пробацію.

Досудова пробація в пенітенціарній системі України надає суду формалізовану інформацію, що характеризує обвинуваченого, для прийняття судового рішення про ступінь його відповідальності. Порядок складання досудової доповіді визначено наказом Міністерства юстиції України від 27.01.2017 р. № 200/5 [8].

Під наглядовою пробацією в пенітенціарній системі України розуміється здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадських чи виправних робіт, особи, засуджені до обмеження волі або позбавлення волі на строк, замінені покаранням у виді громадських чи виправних робіт, особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням, звільнені від відбування покарання вагітні жінки та жінки, які мають дітей віком до трьох років, віку, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання у виправних центрах [6].

Пенітенціарна пробація в пенітенціарній системі України – це підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою їх працевлаштування та побутового влаштування після звільнення за обраним місцем [6].

Відомий польський вчений професор Анджей Баландинівич, характеризуючи термін «пробація», запропонував систематизувати це поняття на основі визначених тим же автором критеріїв, а саме: формально-правового критерію, статусу прокуратури, виконавчої підсистеми кримінального судочинства та суду. Отже, з огляду на формально-правовий критерій пробація означає призначення судом виконання вироку. Іншими словами, особа, яка вчинила злочинне діяння, залишається в громаді, і при цьому над ним призначається нагляд старости, а винний засуджується за вчинене [9, с. 38].

Офіцери пробації в польському управлінні правосуддя виконують різноманітні завдання від імені кримінальних і сімейних судів. Так, Закон «Про систему судів загальної юрисдикції» (ст. 147 § 2) [10] та Закон про пробацію (ст. 1) [11] визначили характер таких завдань, як освітньо-реабілітаційні, діагностичні, профілактичні, і контроль. Це, з одного боку, дає суду знання про особу, її оточення та порушення її соціального функціонування, необхідні для прийняття адекватного рішення, з іншого боку, допомагає обвинуваченню суду, тобто особам кого це стосується [12, с. 95].

Відповідно до ст. 2, параграф 6, Кримінально-виконавчого кодексу Польщі [13], покладає завдання офіцерів пробації лише на виконавчу стадію судового розгляду. Тобто працівники пробації виконують визначені законом завдання виховного, профілактичного та контрольного характеру у зв'язку з виконанням судових рішень, а також інші, визначені окремими положеннями. Тип виконуваних завдань є критерієм, який визначає спеціалізацію офіцера пробації. Офіцери пробації, які виконують кримінальні вироки, є офіцерами пробації для дорослих, а офіцери пробації, які виконують вироки щодо сімей та неповнолітніх, є офіцерами з пробації в сім'ї. Завдання кожної з цих спеціальностей ґрунтуються на різних засадах: служби пробації дорослих – на основі кримінального права, а служби пробації – на основі цивільного, сімейного та ювенального права [12, с. 98].

Законодавець також визначив місце виконання кураторських завдань. Це місце – середовище підопічних, місце їхнього проживання. Також це може бути установа чи установа закритого типу, наприклад, установа виконання покарань, навчальний заклад, лікувально-реабілітаційний заклад.

Наразі перелік завдань для дорослих офіцерів пробації такий:

1) нагляд у випадках:

– умовне відстрочення виконання покарання у виді позбавлення волі (ст. 73 КК Польщі, ст. 41а КК Польщі) [14; 15],

– умовно-дострокове звільнення від відбування решти покарання у вигляді позбавлення волі (ст. 159 КК Польщі у поєднанні зі ст. 77 КК Польщі; ст. 42 КК Польщі) [14; 15],

– умовне закриття кримінальної справи (ст. 67 § 2 Кримінального кодексу Польщі, ст. 41 Кримінального фіскального кодексу Польщі) [14; 15],

– звільнення з психіатричного закладу, застосоване як запобіжний захід у справі за ст. 93с п. 2 Кримінального кодексу Польщі (ст. 202а Кримінального виконавчого кодексу Польщі) [13],

– звільнення з психіатричного закладу чи виправної установи щодо засудженого, зазначеного у ст. 93с п. 5, щодо якого застосовано запобіжний захід (ст. 202b Кримінального виконавчого кодексу Польщі) [13];

2) організація та контроль за виконанням покарання у виді обмеження волі та обов'язків, покладених

на засудженого, який відбуває це покарання (ст. 55 § 2 Кримінального виконавчого кодексу Польщі), а також організація та контроль за виконанням громадські роботи в обмін на штраф (ст. 45 Кримінального виконавчого кодексу Польщі) [13];

3) контроль за виконанням обов'язків, покладених на засудженого або винного протягом іспитового терміну (ст. 173 § 2 Кримінального виконавчого кодексу Польщі) [13];

4) підготовка засудженого до життя після звільнення з місць позбавлення волі (ст. 165 § 3 КК Польщі у зв'язку зі ст. 164 Кримінального виконавчого кодексу Польщі) [13; 14];

5) здійснення нагляду за заборорою перебування в певному середовищі чи місці, контактування з певними особами, наближення до певних осіб або залишення певного місця перебування без згоди суду, а також видача періодичного виходу з приміщення, в якому перебуває потерпілий (ст. 181a § 2 Кримінального виконавчого кодексу Польщі) [13];

6) діяльність з організації та контролю за виконанням покарань, стягнень і заходів безпеки в системі електронного спостереження (ст. 173b Кримінального виконавчого кодексу Польщі) [13] тощо.

Переважна більшість перерахованих вище завдань належить до компетенції професійних офіцерів пробації. Працівникам служби соціальної пробації може бути доручено лише здійснення нагляду як у рамках підготовчого, так і виконавчого провадження [12, с. 100].

Крім того, працівники пробації мають виконувати певні організаційні та профілактичні завдання на місцевому рівні. В основному вони пов'язані із залученням представників місцевої громади, призначених працівниками служби соціальної пробації, до процесу соціальної реадптації підсудних, їх навчання, організації та контролю їх роботи під наглядом або довіреним наглядом (ст. 11 § 4 Закону про пробацію) [11]. Другою формою організаційної діяльності офіцерів пробації є співпраця з органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями, які в установленому порядку здійснюють опіку, виховання, реабілітацію, лікування та надання соціальної допомоги у відкритому середовищі (ст. 11 § 3 Закону про пробацію) [11].

Висновки. Викладене дає змогу стверджувати, що інститут пробації в Україні та Польщі, за певних відмінностей у підходах, досить схожий. Проте суттєвим недоліком української системи пробації є відсутність пробаційних заходів для засуджених, звільнених умовно-достроково, тоді як Польща активно та ефективно використовує пробацію для цієї категорії засуджених. У свою чергу, в польській системі пробації відсутня досудова пробація у формі досудової доповіді, щоб надати суду формалізовану інформацію, що характеризує обвинуваченого, і щоб суд вирішив визначити ступінь його відповідальності. Такий звіт також міг би бути корисним для польського суду для індивідуалізації призначеного обвинуваченому покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шкута О. О. Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель : монографія. Херсон : Гельветика, 2016. – 371 с.
2. Сотула О. С. Служба пробації: польський досвід. *Пробація та медіація: досвід Словаччини для України* : матеріали міжнар. кругл. столу, 17–19 травн. 2019 р. Херсон, 2019. С. 82–83.
3. Sotula O. Resocjalizacja i rehabilitacja skazanych w Ukrainie: korelacja pojęć. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. Vol. 1, No. 2, 2022, P. 48–53. URL: https://isg-journal.com/wp-content/uploads/2022/07/j.isijp_20220102.4.pdf (Last accessed: 21.09.2022).
4. Інформаційне повідомлення. Закон і обов'язок. № 44/3346. Понеділок, 13 листопада 2017 року. С. 1.
5. Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробації : Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 20 січня 2010 р. URL: [16806f4097 \(coe.int\)](https://www.coe.int/t/t09/crm/legislation/CM/Rec(2010)1.pdf) (Last accessed: 21.09.2022).
6. Про пробацію : Закон України від 05 лют. 2015 р. № 160-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/160-19> (дата звернення: 21.09.2022).
7. Кримінально-виконавче право України : підручник : у 2 т. / Музика А. А. та ін. ; за заг. ред. Є. Ю. Бараша. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОРМ Кандиба Т. П. 2018. Т. 2. 622 с.
8. Про затвердження Порядку складання досудової доповіді : Наказ Міністерства юстиції України від 27.01.2017 № 200/5 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17> (Last accessed: 21.09.2022).
9. Bałandynowicz A. Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa. Warszawa : Wolters Kluwer, 2019. 636 s.
10. Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-o-ustroju-sadow-powszechnych-16909701> (Last accessed: 21.09.2022).
11. O kuratorach sądowych. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010981071>. (Last accessed: 21.09.2022).
12. Stasiak K. Zarys metodyki pracy kuratora sądowego. Warszawa : Wolters Kluwer, 2018. 897 s.
13. Kodeks karny wykonawczy. Ustawa z 6.06.1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970900557>. (Last accessed: 21.09.2022).
14. Kodeks karny. Ustawa z 6.06.1997 r. URL: [Akt prawny \(sejm.gov.pl\)](http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970900557). (Last accessed: 21.09.2022).
15. Kodeks karny skarbowy. Ustawa z 10.09.1999 r. URL: [Ustawa z dnia 10 września 1999 r. Kodeks karny skarbowy. \(sejm.gov.pl\)](http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19990900557) (Last accessed: 21.09.2022).